

УДК 658.14

Н. О. ГНИП

**СИСТЕМА ПЛАНУВАННЯ І НЕЙТРАЛІЗАЦІЇ РИЗИКІВ
У МЕХАНІЗМІ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМ ПОТЕНЦІАЛОМ
ПІДПРИЄМСТВА**

Проаналізовано сутність фінансових ризиків, джерела та способи їхнього фінансування. Обґрунтовано структуру ризик-плану та методи нейтралізації фінансових ризиків.

Essence of financial risks, source and methods of their financing are analysed in the article, the structure of plan and methods of neutralization of financial risks is grounded.

Фінансову діяльність господарського суб'єкта в усіх її формах пов'язано з численними очікуваними втратами – ризиками, ступінь впливу яких на результати діяльності фірми досить високий. Ризики, супутні фінансовій діяльності фірми, виділяються в особливу групу ризиків, які мають назву фінансових ризиків. Останні відіграють найбільш значущу роль у загальному портфелі підприємницьких ризиків фірми.

Оскільки фінансові ризики безпосередньо пов'язано з проблемою “розпорощення” фінансового потенціалу, актуальним завданням економічної науки є обґрунтування методичних підходів до їхньої мінімізації або нейтралізації. Фінансові ризики були предметом досліджень низки вчених у галузі фінансового менеджменту, зокрема І. Бланка, І. Петленко, А. Ковальової, Е. Стоянової, П. Фоміна та ін. Утім, недостатньо розробленими залишаються методичні підходи до побудови ефективної системи планування та нейтралізації фінансових ризиків.

Система нейтралізації ризиків є найважливішим елементом ефективної системи формування, планування й використання фінансового потенціалу, яка протистоїть його “розпорощенню”. Метою цього дослідження є аналіз сутності фінансових ризиків, джерел та способів їхнього фінансування, обґрунтування структури плану та методів нейтралізації фінансових ризиків на підприємстві.

Фінансові ризики, на нашу думку, необхідно розглядати з різних позицій: по-перше, як небезпеку потенційно можливої, вірогідної втрати фінансових ресурсів (фінансовий ризик проявляє себе як очікуваний прямий збиток), по-друге, як небезпеку недоотримання очікуваних доходів (фінансовий ризик проявляє себе як очікуваний непрямий збиток), порівняно з варіантом фінансового потенціалу підприємства, розрахованого на раціональне використання всіх ресурсів у цій сфері діяльності; по-третє, як імовірність отримання додаткового обсягу прибутку, пов'язаного з ризиком (фінансовий ризик проявляє себе як очікуваний дохід в умовах сприятливої кон'юнктури). Отже, фінансові ризики значною мірою належать до групи спекулятивних ризиків, які в результаті виникнення можуть як призвести до втрат, так і сприяти виграшу [1].

Використання всіх методів управління ризиками, особливо фінансовими, передбачає, на нашу думку, розроблення ризик-плану всередині фінансового планування потенційного економічного зростання підприємства. Окрім управління фінансовими ризиками, до структури фінансового планування, включаючи стратегічне планування фінансового потенціалу, повинен входити процес фінансування нейтралізації ризиків, який є базою складання ризик-плану. Фінансування заходів щодо зниження ризиків зменшує вірогідність несприятливих ситуацій або обмежує збиток у разі їхнього настання.

Фінансування нейтралізації ризику, на наш погляд, має на увазі пошук і мобілізацію грошових ресурсів для здійснення превентивних заходів і запобігання збиткам із настанням несприятливих подій, тобто утворює фінансову частину ризик-плану, що дозволяє безпосередньо включати його як параметр формування фінансового потенціалу і в структуру фінансового планування.

Існують різні шляхи (методи) фінансування ризику, що формують фінансові варіанти ризик-плану, які мають бути обов'язково враховані в параметрах фінансового планування ризикової господарської діяльності підприємства. Перш за все, це витрати: організаційно-управлінські – на заходи щодо підвищення безпеки; на компенсацію збитків; на виплату страхової премії тощо. Це також резервні фонди самострахування, які повинні формуватися з власних коштів підприємства і які утворюють бюджет компенсаційних виплат із самострахування в структурі фінансового планування.

Усе це в сукупності утворює спільну структуру фінансового ризик-плану, який поділяється на ризик-плани:

- превентивних заходів;
- самострахування;
- страхування;
- боргового фінансування компенсації очікуваних збитків, що сталися;
- державного неборгового (субсидування) фінансування компенсації збитків, у тому числі й за державними гарантіями.

В основі всіх названих елементів фінансового ризик-плану лежать кошториси витрат на управління ризиками, фінансування яких може включати три головні статті витрат:

- фінансування до настання страхового випадку;
- витрати на компенсацію збитків для збережених ризиків (фінансування після настання страхового випадку);
- адміністративні витрати на управління ризиком (поточне фінансування) [5].

Різні рішення з управління ризиком приводять до перерозподілу грошових потоків усередині організації. Перерозподіл грошових потоків відбувається в сьогоденні і в майбутньому, до і після настання несприятливих подій. Вибираючи метод управління ризиком, необхідно враховувати всі три види фінансування з урахуванням розподілу платежів у часі.

Фінансова частка ризик-плану формується за рахунок співвідношення цих трьох головних видів витрат на ризик з джерелами фінансування. Враховуючи, що джерела фінансування ризиків різняться залежно від вибраного методу управління, можна виділити такі основні джерела:

- кошти, що враховуються у складі собівартості виробів;
- власні кошти підприємств, у тому числі статутний фонд і резерви, що формуються з прибутку;
- зовнішні джерела — кредити, дотації та позики;
- страхові фонди;
- фонди самострахування [4].

Залежно від конкретної ситуації існують різні варіанти залучення тих або інших фондів для фінансування ризику. Структура витрат на ризики за різних методів управління ризиком так само різна, оскільки заходи щодо управління ризиком різняться між собою за співвідношенням окремих видів фінансування в загальній структурі витрат.

Зниження ризику може фінансуватися з власних коштів підприємства. Існує також можливість залучати для цих цілей кошти з резервів превентивних заходів страхових компаній, якщо цю допомогу пов'язано з укладенням договору страхування. Гроші при цьому витрачаються на встановлення систем контролю й безпеки для машин і устаткування, захисний одяг, навчання персоналу, сигналізацію, сейфи, огорожі, вогнегасники, дублювання установок тощо.

Збитки за ризиками, що не захищені страхуванням або що перевищують запланований розмір під час самострахування, повинні компенсуватися з власних коштів підприємства або з додаткових джерел. Як варіант можна розглядати отримання підприємством кредитів або позик, погашення яких відкладається на ще віддаленіші терміни.

Для компенсації великих збитків із настанням надзвичайних ситуацій можуть залучатися кредитні та інвестиційні ресурси банків та інших фінансових інститутів, що формує ризик-план боргового фінансування компенсації очікуваних збитків, що сталися. Можлива також державна підтримка зі спеціальних бюджетних і позабюджетних фондів, сформованих на випадок настання надзвичайних ситуацій, що також може утворювати ризик-план державного фінансування компенсації збитків, у тому числі за державними гарантіями.

На наш погляд, фінансування ризику справляє найзначніший вплив на аналіз ефективності методів управління ризиками, а значить, і на критерій вибору комбінації методів управління в межах ризик-плану.

Система механізмів нейтралізації фінансових ризиків передбачає використання таких основних методів [2; 3]:

1. *Уникнення ризику.* Цей напрям нейтралізації фінансових ризиків є найрадикальнішим. Він полягає в розробленні таких заходів внутрішнього характеру, які повністю виключають конкретний вид фінансового ризику. До таких заходів належить відмова:

- від здійснення фінансових операцій, рівень ризику за якими надмірно високий;
- від використання у великих обсягах позичкового капіталу;
- від надмірного використання обігових активів у низьколіквідних формах;
- від використання тимчасово вільних грошових активів у короткострокових фінансових вкладеннях.

2. *Лімітація концентрації ризику.* Механізм лімітації концентрації фінансових ризиків використовується зазвичай за тими видам їх, які виходять за межі допустимого рівня, тобто за фінансовими операціями, здійснюваними в зоні

критичного або катастрофічного ризику. Така лімітація реалізується шляхом встановлення на підприємстві відповідних внутрішніх фінансових нормативів у процесі розроблення політики здійснення різних аспектів фінансової діяльності.

Система фінансових нормативів, що забезпечують лімітацію концентрації ризиків, може включати:

- граничний розмір (питому вагу) позичкових коштів, що використовуються в господарській діяльності;
- мінімальний розмір (питома вага) активів у високоліквідній формі;
- максимальний розмір депозитного вкладу, що розміщується в одному банку;
- максимальний розмір вкладення коштів у цінні папери одного емітента;
- максимальний період відвернення коштів у дебіторську заборгованість.

3. *Хеджування*. Цей термін використовується у фінансовому менеджменті в широкому і вузькому прикладних значеннях. У широкому тлумаченні термін “хеджування” характеризує процес використання будь-яких механізмів зменшення ризику можливих фінансових втрат – як внутрішніх (здійснюваних самим підприємством), так і зовнішніх (передання ризиків іншим господарським суб’єктам – страхувальникам). У вузькому прикладному значенні термін “хеджування” характеризує внутрішній механізм нейтралізації фінансових ризиків, оснований на використанні відповідних видів фінансових інструментів. У подальшому викладі термін “хеджування” використовуватиметься в цьому прикладному його значенні.

Хеджування фінансових ризиків шляхом здійснення відповідних операцій із виробничими цінними паперами є високоефективним механізмом зменшення можливих фінансових втрат із настанням ризикової події. Проте воно вимагає певних витрат на виплату комісійної винагороди брокерам, премій за опціонами тощо. Проте рівень цих витрат значно нижчий, ніж рівень витрат за зовнішнім страхуванням фінансових ризиків.

4. *Диверсифікація*. Механізм диверсифікації використовується, перш за все, для нейтралізації негативних фінансових наслідків несистематичних (специфічних) видів ризиків. Передусім, він дозволяє мінімізувати портфельні ризики. Принцип дії механізму диверсифікації оснований на розподілі ризиків, що перешкоджає їхній концентрації.

5. *Розподіл ризиків*. Механізм цього напрямку нейтралізації фінансових ризиків ґрунтується на частковому їхньому трансферті (переданні) партнерам в окремих фінансових операціях. При цьому господарським партнерам передається та частина фінансових ризиків підприємства, за якою вони мають більше можливостей нейтралізації їхніх негативних наслідків і мають у своєму розпорядженні ефективніші способи внутрішнього страхового захисту.

6. *Самостраховування* (внутрішнє страхування). Механізм цього напрямку нейтралізації фінансових ризиків ґрунтується на резервуванні підприємством частини фінансових ресурсів, що дозволяють долати негативні фінансові наслідки за тими фінансовими операціями, за якими ці ризики не пов’язані з діями контрагентів.

7. *Страховування*. Метод “страховування” передбачає передання ризиків від їхнього носія – підприємства страховій компанії та забезпечення компенсації збитків за рахунок коштів страхових фондів компанії. При цьому розмір збитків може бути як менше, так і більше, ніж сплачена страхова премія, але в межах обумовленої суми.

Усі збитки понад обумовлені межі, а також збережені ризики покриваються з власних коштів підприємства або спеціальних позик.

Порівнюючи вищеперелічені методи нейтралізації фінансових ризиків, на наш погляд, слід зазначити, що уникнення ризику часто означає просте ухилення від заходу, пов'язаного з ризиком, отже, і відмову від отримання прибутку. Лімітацію концентрації ризиків можна використовувати ширше, але тільки відносно прийнятних ризиків, які меншою мірою властиві підприємствам, що в них домінують критичні ризики. Нейтралізація ризиків за рахунок “хеджування” важко реалізується в сучасних умовах унаслідок нерозвиненості ринку похідних фінансових інструментів. Диверсифікація, передусім, дозволяє мінімізувати несистематичні ризики, тоді як у багатьох вітчизняних господарських суб'єктів в інвестиційних проектах і портфелях домінують систематичні ризики, що не підлягають диверсифікації. Розподілення ризиків за допомогою трансферу їхнім партнерам також не є типовим для наших умов, оскільки це передбачає стійке стратегічне партнерство.

Отже, основними способами нейтралізації фінансових ризиків для багатьох господарських суб'єктів в Україні є страхування і самострахування або поєднання їх. У зв'язку з цим виникає необхідність поглибленого дослідження зазначених способів.

Література:

1. *Батрин Ю. Д.* Особенности управления финансовыми ресурсами промышленных предприятий / Ю. Д. Батрин, П. А. Фомин. – М. : Высш. шк., 2002.
2. *Бланк И. А.* Стратегия и тактика управления финансами / И. А. Бланк. – К. : ИТЕМ; АДЕФ-Украина, 1996. – 534 с.
3. *Бланк И. А.* Финансовый менеджмент : учеб. курс / И. А. Бланк. – 2-е изд., перераб. и доп. – К. : Эльга, Ника-Центр, 2006. – 656 с.
4. *Теплова Т. В.* Планирование в финансовом менеджменте: учеб. пособие / Т. В. Теплова. – М., 1998. – 140 с.
5. *Управление риском в рыночной экономике* / [В. Н. Вяткин, В. А. Гамза, Ю. Ю. Екатеринбургский и др.]. – М. : Экономика, 2002.

Надійшла до редколегії 20.01.2010 р.